

Aleksander Brückner

"Dzieje wychowania i szkół w Polsce", T. II : "Wieki średnie", cz. 2 : "Okres trzeci od 1364 do 1432 roku", Antoni Karbowski, Petersburg 1904 : [recenzja]

Pamiętnik Literacki : czasopismo kwartalne poświęcone historii i krytyce literatury polskiej 3/1/4, 307-310

1904

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Recenzye i Sprawozdania.

Karbowiak Antoni. Dzieje wychowania i szkół w Polsce. Tom II. Wieki średnie: część druga. Okres trzeci od 1364 do 1432 r. Petersburg, nakładem Kaz. Grendyszyńskiego 1904. VIII. 490 str. 8vo.

Dziedzinę, po Łukaszewiczu zupełnie niemal opuszczoneą (chyba p. Majchrowicz na niej pracował, jeśli prace Wołyniaka o szkołach wołyńskich i bazylikańskich pominiemy) obrał sobie od dawna p. Karbowiak i oprócz licznych monografii i wydawnictw, umieszczanych w rocznikach akademickich, toruńskich, Muzeum lwowskiego i t. d., zabrał się do wykonania całości dziejów szkolnych w dawnej Polsce, aby po pół wieku, na podstawie nowych źródeł i opracowań, rozszerzyć i pogłębić zasób wiadomości naszych. Praca konieczna, szczególnie jeśli się zważy olbrzymi materiał, który nam przybył dla XV. i XVI. wieku, np. dla dziejów uniwersytetu i dla studyów polskich cudzoziemskich. I otrzymaliśmy po dłuższej przerwie, drugi tom dzieła p. Karbowiaka. Treść jego następująca: Wstęp, warunki rozwoju spraw edukacyjnych można było z zakończeniem, »Rzut oka na stan szkół i wychowania 1364—1432«, połączyć. Szkoły trywialne, wyliczone wedle dyecezyi i co o każdej powiedzieć można, na podstawie zapisek kronikarskich czy aktów. Uniwersytet Piastowski i Jagielloński, zarząd; ciało nauczycielskie w szkołach niższych i wyższych (Katalog mistrzów od 1400—1432, str. 200—252); nauka w szkołach niższych i wyższych; cudzoziemcy w uniwersytecie i Polacy zagranicą; z życia zakowskiego, edukacya laików i kobieca; wpływ szkoły na rozwój języka i nauki; występy jej na widowni ogólnodziejowej; z dziejów szkół ruskich i żydowskich, indeksy.

Już z tego wyliczenia wynikają zarzuty, jakie autorowi czynić wypada. Wierzymy chętnie, że nie dały się w jednym tomie wyczerpać

dzieje szkolne od 1364—1500, ależ należało dla tej całej doby jeden tom uniwersytetowi, drugi innym szkołom poświęcić, nie przezywać coraz rozdziałów uniwersyteckich rozdziałami o szkołach niższych i nie stwarzać eudownego okresu do r. 1432., niewiem dlaczego; możnaby z tem samem prawem byle inny rok wybrać. Przywidziało się autorowi, że w r. 1432 »mniej więcej kończy się niepodzielne panowanie scholastycyzmu w naszych szkołach i literaturze a zaczynają współdziałać i powoli wydawać owoce wpływy nowych tj. humanistycznych prądów, idących do nas z Zachodu i dla tego rozbił on jednolity XV. wiek! W następnym tomie dociągnie on opowiadanie, w którym chyba ciągle będzie się musiał powtarzać, do r. 1510. Nie hołdując żadnej okresomanii, stale u nas grasującej, bylibyśmy całe średniowiecze w dwu działach. przed i po Kazimierzu W., przedstawili a przede-wszystkiem XV. wieku nie rozbijali.

Z natury rzeczy wynika, że dzieje szkolne, to najsuchsza dziejów dziedzina. Żeby ją czytelniejszą uczynić, należy się choćby wystrzegać powtarzań, rozwlekłości, wylizania. Nie ustrzegł się ich autor. Więc powtórzy sam siebie i na tej samej stronicy, np. 88, gdzie rzecz o rękopisie Łukasza Koźmincezyka nr. 1743. (Jagieli.) dwa razy wyłożona. Trzy razy powtórzył rzecz o (mniemanym) zapisie Jaska Melsztyńskiego z r. 1386 dla kościoła WW. ŚS. i odśpiewywaniu Bogurodzicy (str. 21—38—376), nie zważając nawet, że zapis ten sfałszowano, jak to jeszcze 1877 r. Liske w Bibliotece Warszawskiej dowiódł. Rzecz o Amboldzie z Kępiny, mniemanym Włochu powtarza się str. 87 i 101. O Trąbie i statucie z r. 1420 i wpływach soborowych czytamy to samo na str. 10, i na str. 95 i 96; o Marcinie ze Spizu kilkakrotnie powtarza się także i o liście żaków krakowskich z r. 1402. Jak autor powtarzaniem, tak i rozwlekłością grzeszy, szczególnie w cytowaniu źródeł, np. rękopisów jagiellońskich; po co całemi stronicami przytaczać Album studio-sorum (np. str. 349—360). Wylizania nie tylko dyecezyi i parafii, bez których trudno się obejść, obejmują nawet 128 biografii mistrzów krakowskich w porządku alfabetycznym: tu ustaje już wszelka myśl i kompozycya i dzieje zamieniają się w katalog, nie wymagający innego nakładu pracy, prócz czasu. Dzieje pisze się dopiero na podstawie takich katalogów i innych wypisek.

Uderza dalej nieuwzględnianie najnowszej literatury. Książka nosi datę 1904. roku, nie przytacza jednak niemal niczego, co w 1900 roku i w następnych przybyło.

Więc próżno szukalibyśmy wzmianki o znakomitem ks. J. Fijałku studyum o Pawle Włodkowicu z Brudzenia (nie z Brudzewa!), drukowaniem r. 1902 w pięciu pierwszych zeszytach Przeglądu kościelnego poznańskiego, a wyniki jego już 1901. r. były streszczone. Niema literatury najnowszej o Mateuszu z Krakowa — ogółem zadziwia nieraz brak szczegółów. Co np. jest owo »Compendium theologiae veritatis« tylokrotnie cytowane i ważne — autor zadowolił się wymianieniem tytułu, ani podawszy, co to za ciekawa książka i jaką mamy o niej literaturę! Na niektórych stronicach roi się od dziwnych wiadomości: np. 278 o »Graecismus« Eberharda z Betunium czytamy, jakoby »uwzględniał

język grecki — nibyto w szkole średniowiecznej greki uczono; tak zrozumie to mylnie przeciętny czytelnik, należało go właściwie ostrzec, żeby takiego wniosku z tytułu nie wyciągał! Całkiem fantastycznie tamże utworzono dzieła polskich autorów z odpisów prostych, a już ten »Calepinus« w średniowiecznej niby zapisce strasznie razi — jest to sobie najwyklesze w świecie Catholicon, ze zwykłym gramatycznym wstępem, żadna kompilacja Waclawa z Obornik! cały ten dzieł autor właściwie pominął, chociaż wymagał obszerniejszego traktowania (np. co to za Lucianus, co to za Vocabularium i t. d.) a może będzie jeszcze raz o tem mowa w III. tomie? tak się mści okresomania! Opowiada nam autor (str. 279) o rozmówkach polsko łacińskich, dla ułatwienia nauki łacińskiej komponowanych i przytacza wydane przez J. Przyborowskiego w Pracach Filologicznych III, ależ to rzecz z początku XVI. wieku, cóż ma tu w tym tomie do czynienia? nadmienię mimochodem, że Przyborowski jedną frazę źle odczytał »rem attigisti acu — traphiles gvusech wyrzech« to nie znaczy »trafiłeś gwóźdź w wierzech«, lecz czytaj dawne: przysłowie: *trafiles grusze w wierzech* (Adalberg wcale nie zna takiego przysłowia; mam kilka przykładów, np. grusze w wierzech trafił: Czechowie dyalogi 1577. str. 57, tenże w Rozsądku na Gilowskiego i t. d.); przykłady z tych rozmówek, które p. K. przytoczył, wszystkie dowolnie pozmieniał, niewiem jakim prawem? W rękopisie jest przecież wyraźnie *spatrzam, nie spatrzę* (dwie odmienne formy); *głupie, nie głupio; chcesz, iżbych, nie czy chcesz iżbym i t. d.* Skąd p. K. wie o jakichś kazaniach polskich Jana z Szamotuł? ja ich nie znam; zato nie przytacza on istniejących rzeczywiście, np. Stojkona, które przecież w Petersburgu są Jub Zygmunta z Pызdr we Lwowie (u Dzieduszyckich) i t. d. Dlaczego lan Przeworszczyk miał »przetłumaczyć na polskie antyfonę Salve Regina (str. 415), którą dawno przed nim przetłumaczono? Podobnych niedokładności, nieściśłości więcej; na str. 86 można było powiedzieć, co to są łupy pogrzebowe — *spolia sepulturarum*, dodać to choćby z postyli Rejowej 1556 r., *feria secunda* źle przetłumaczona tamże i t. d. Na str. 32 opowiada p. K. bardzo ciekawy fakt z życia Wojciecha Jastrzębca, ależ należało powołać jako źródło nie tradycję ani Wiszniewskiego, lecz autentyk t. j. żywoty biskupów poznańskich Długoszowe. O Polakach w Paryżu wiemy dziś również więcej niż co p. K. zanotował. Jeżeli na str. 113 zamieścił autor kilka notat o pierwszym biskupie żmudzkiem, dlaczego poskąpił na str. 111 ważniejszych i ciekawszych o pierwszym biskupie wileńskim?

Dosyć jednak tych wypominań i wyrzutów. Pragnęlibyśmy lepszego czyli ostatecznego wykończenia zamiast samych materiałów, gruntowniejszego i wszechstronniejszego opracowania, ale i tak wypadła uznać staranność i pilność autorską. Przekonani jesteśmy, że w miarę posuwania się naprzód, praca jego — a niemoże on się jej jedynie oddawać, obciążony zawodową nauczycielską — coraz większej nabierze wartości; że tylko odległość pola średniowiecznego, rozpróśnienie źródeł przerażające, brak prac przygotowawczych nieraz, utrudniały mu należyte orientowanie się, że dlatego opuścił niejedno z oczu, niedocenił

lub przecenił inne, nie wznosił się należycie nad szczegóły. Nakład pracy jego i tak bardzo znaczny; łatwo też zarzucać, że dzieło jego nieraz bardziej repertoryum dziejów, niż same dzieje przypomina. Wykład jasny i łatwy, chociaż życzylibyśmy więcej urozmaicenia i ożywienia, język miejscami zaniedbany, obfituje w wyrazy obce, niekoniernie techniczne. Powtarzamy: praca p. K. była konieczna — dawno odczuwaliliśmy brak podobnej i za jej podjęcie żywa mu się wdzięczność należy.

Aleksander Brückner.

Brückner Aleksander. Ezopy polskie przez .. (Osobne odbicie z tomu XXXIV. Rozpraw wydziału filologicznego Akademii umiejętności). W Krakowie 1902. W. 8-ce w., s. 75.

Prof. Brückner dotarł do jedyne go egzemplarza *Ezopa*, przerebionego na polski ósmiozgłoskowiec rymowany przez Biernata Lubelczyka z początkiem wieku XVI, a ogłoszonego drukiem w r. 1578., i uznał w przeróbce tej »znakomite dzieło«, a w autorze takiegoż człowieka. Ponieważ zaś o tem dziele, »które w poezji o wiele celniejsze zająć winno stanowisko, niżli ów Żywot (Chrystusów Opecia) w prozie«, zdaniem szanownego profesora »uparcie milczy się u nas«, przeto postanowił w osobnej pracy »lukę tę i zapomnienie« usunąć. Lecz widocznie w toku pracy — albo nawet wnet po jej rozpoczęciu — rozszerzył ją »dla pokrewnej treści i na innych dawnych Ezopów polskich« (s. 4.) Zapewne jednak liczne zajęcia i prace inne — proszę zobaczyć w *Przewodniku bibliograficznym*, co prof. B. wydał w ll. 1901—1902! — sprawiły, że rozszerzenie to ograniczyło się omówieniem obszerniejszem jeszcze tylko »Koła rycerskiego« B. Paprockiego i poświęceniem paru stronic innym Ezopom polskim pod koniec wieku XVII, a już »wiek XVIII. (i XIX.) z jego bogatą literaturą bajek najrozmaitszego autoramentu wykluczono« zupełnie z tego »szkieletu«, jak słusznie pracę swą nazwał autor na s. 49. Wobec takiego charakteru rozprawy trudno prawować się z szanownym profesorem berlińskim o to, że napis budzi nadzieje (na dzieje Ezopów — nasuwa mi się mimowolny kalambur), których szkic ogłoszony niezyszcza. Ale też z drugiej strony trudno nie mieć żalu do profesora B., że nie dał nam dziejów bajek t. zw. ezopowych w piśmiennictwie polskim (nie wśród ludu) — on, który posiada ku temu wszelkie dane. Po tych uwagach ogólnych przechodzę do omówienia dokładniejszego treści rozprawy, która jak wszystkie zresztą prace profesora B. — zawiera prócz szczegółów, należących do rzeczy, mnóstwo innych, bardzo cennych i ciekawych, ale nieraz tak luźnie związanych z treścią główną, że w razie niepodkreślenia ich w krytyce mogłyby — jeśli nie musiały — ująć uwagi badaczy, którzy ani mogą ich się domyślić po napisie ogólnym pracy.